

Yizhak Ahren

Freud und eine talmudische 'Vorschrift'

Über Sigmund FREUDS Judentum ist schon so viel geschrieben worden, daß wir Justin MILLER für seine kritische Sichtung und Ordnung dieser Arbeiten dankbar sein müssen.¹ Als FREUD schon ein alter Mann war, bedauerte er es einmal, keine gründliche jüdische Bildung erhalten zu haben.² Es lassen sich zwar Analogien zwischen den rabbinischen und den psychoanalytischen Methoden der Interpretation aufweisen³, aber FREUD war gewiß kein Talmudist. Er hat allerdings einen Analysanden gehabt, der offensichtlich mit der talmudischen Literatur vertraut war, und FREUD schilderte dessen Assoziationen zu einem Traum in einer seiner „Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse“. Ich möchte hier darauf hinweisen, daß Freud eine Fehlleistung des Träumers entgangen ist, die zu seinen Überlegungen über den Sinn des Traumes wunderbar paßt. Eine „sonderbare und irreführende Verdichtung“ erscheint uns, wenn wir die Fehlleistung richtig übersetzen, nicht mehr so rätselhaft wie den Hörern der FREUDSchen Vorlesung.

Damit der Leser den gesamten Kontext kennt, seien die Ausführungen FREUDS ungekürzt zitiert:

„Wenn jemand einen seiner teureren Angehörigen verloren hat, so produziert er durch längere Zeit nachher Träume von besonderer Art, in denen das Wissen um den Tod mit dem Bedürfnis, den Toten wiederzubeleben, die merkwürdigsten Kompromisse abschließt. Bald ist der Verstorbene tot und lebt dabei doch weiter, weil er nicht weiß, daß er tot ist, und wenn er es wüßte, stürbe er erst ganz; bald ist er halb tot und halb lebendig, und jeder dieser Zustände hat seine besonderen Anzeichen. Man darf diese Träume

nicht einfach unsinnig nennen, denn das Wiederbelebte werden ist für den Traum nicht unannehmbare als z.B. für das Märchen, in dem es als ein sehr gewöhnliches Schicksal vorkommt. Soweit ich solche Träume analysieren konnte, ergab es sich, daß sie einer vernünftigen Lösung fähig sind, aber daß der pietätvolle Wunsch, den Toten ins Leben zurückzurufen, mit den seltsamsten Mitteln zu arbeiten versteht. Ich lege Ihnen hier einen solchen Traum vor, der sonderbar und unsinnig genug klingt, und dessen Analyse Ihnen vieles von dem vorführen wird, worauf Sie durch unsere theoretischen Ausführungen vorbereitet sind. Der Traum eines Mannes, der seinen Vater vor mehreren Jahren verloren hatte:

Der Vater ist gestorben, aber exhumiert worden und sieht schlecht aus. Er lebt seitdem fort, und der Träumer tut alles, damit er es nicht merkt. (Dann übergeht der Traum auf andere, scheinbar sehr fernliegende Dinge.)

Der Vater ist gestorben, das wissen wir. Daß er exhumiert worden ist, entspricht nicht der Wirklichkeit, die ja auch für alles weitere nicht in Betracht kommt. Aber der Träumer erzählt: Nachdem er vom Begräbnis des Vaters zurückgekommen war, begann ihn ein Zahn zu schmerzen. Er wollte diesen Zahn nach der Vorschrift der jüdischen Lehre behandeln: Wenn dich dein Zahn ärgert, so reiße ihn aus, und begab sich zum Zahnarzt. Der aber sagte: Einen Zahn reißt man nicht, man muß Geduld mit ihm haben. Ich werde etwas einlegen, um ihn zu töten; nach drei Tagen kommen Sie wieder, dann werde ich's herausnehmen.

Dies ‚Herausnehmen‘, sagt der Träumer plötzlich, das ist das Exhumieren.

Sollte der Träumer Recht haben? Es stimmt zwar nicht ganz, nur so ungefähr, denn der Zahn wird ja nicht herausgenommen, sondern

ערבי פסחים פרק עשרי פסחים

גוייתא - כשהלכים נבטלוטו שבינו כרמיס וסוסיסן מהשתמין מאלן וטורחין גיישוב אחרו דרבינו לוי: דרש'ה אסיף - רופא אסיף - ובטלוטו אלן חילן וסוסיסו דר טעמא: סוסיף - מאוס דהוא געוירוסת בקרחה מאליסו ומגביסו: ולא תיסקב דרי - גסיס שמה שחילן שחטענה עלך רעה: נסבי תלה - טאס חויעלענה העלויסע מגלה נך: פשוט בעילתא - הפשוט טערה: סלקת לאגרה שירוקך המווסט בול ידו עמך: לא תהי סמח - אל תהי סמח: לא תלמד לשחות סמחיס מפני שתקבע לטון וסמך ויהא לך שולקן חסור מעוט: לא לא תהא רגיל לשחות סמחיס כדמלך: (ג'ל' מג') - 'סילתו שקיני' דמעיל לאף קשק להא: לא תשורי נירלא - פסיעס נהס שטעלע מלור עוסיס': ולא תעקב כהא - אן ממש מאוס חולי: דמלסוסיסו אחריו אדויריסי קיימו - כלומר מתידין לגל והגל וחסון ויקפש מתן: אהרלא על כרעך זכיר זכין - בעוד החיל על גלעך כשכחת מן הדך מטר מה שחלפת לך מחסור ותקנה ותכיל: שרי כסך ופחה שקך - כלומר תקבל חמלה המעוט והנס כסך וחלי' פחה שפא וכן הטולה לנקות: קבא מלרעס ולא סירא מלרעס: לומר לך למוקס קרוב ולמסכך מעוט מלמסכך הריב כמתיבס ה' סמךי כחולון לבי סורעל רעוט: אס יך תמדיס בחולו כלו שטמיס ו' תמדיס רוקן מוד לבית עושה סכר לעשות מין שר שסא תמחין חלסלס פון קר וכן קר ותפסד: מל סורעל - למה נקבא שס השכר סורעל: סוד נלה - ענה עושה שרי מתעשרין הימנה: ומללס חסדיס - יטל להא מלסע לגעיסו ולעשות דקדק ותסד: לא לבג בעול בעיול - כל דבר שערך לכבוש שטר עליו כגון מלס אהמה בעיול נבול כלומר עשין עממ הא לבגט ויש לו טורח: ו' מעוט רעוט - דרעט לוי נליוס זואל זואל: לא כחלרנה - טאס מעט הכנס לניקך כרלוס: א' תרבי כגט - כלומר אל תהא רגיל לעשות בית כפרהס כמקום מגולה: מאוס מעשה סהי - דוד וכן כעט: מאוס תמחין - סמכותו לו ממוקן: רוקן פניו - תלי

[ג'ל א"ל]

ג'ל ק"י פ"ג

ג'ל פ"ד

[כ"ס פ"ג]

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

קינ

ולא תהי סמח - אל תהי סמח: רופא אסיף - רופא אסיף: ובטלוטו אלן חילן וסוסיסו דר טעמא: סוסיף - מאוס דהוא געוירוסת בקרחה מאליסו ומגביסו: ולא תיסקב דרי - גסיס שמה שחילן שחטענה עלך רעה: נסבי תלה - טאס חויעלענה העלויסע מגלה נך: פשוט בעילתא - הפשוט טערה: סלקת לאגרה שירוקך המווסט בול ידו עמך: לא תהי סמח - אל תהי סמח: לא תלמד לשחות סמחיס מפני שתקבע לטון וסמך ויהא לך שולקן חסור מעוט: לא לא תהא רגיל לשחות סמחיס כדמלך: (ג'ל' מג') - 'סילתו שקיני' דמעיל לאף קשק להא: לא תשורי נירלא - פסיעס נהס שטעלע מלור עוסיס': ולא תעקב כהא - אן ממש מאוס חולי: דמלסוסיסו אחריו אדויריסי קיימו - כלומר מתידין לגל והגל וחסון ויקפש מתן: אהרלא על כרעך זכיר זכין - בעוד החיל על גלעך כשכחת מן הדך מטר מה שחלפת לך מחסור ותקנה ותכיל: שרי כסך ופחה שקך - כלומר תקבל חמלה המעוט והנס כסך וחלי' פחה שפא וכן הטולה לנקות: קבא מלרעס ולא סירא מלרעס: לומר לך למוקס קרוב ולמסכך מעוט מלמסכך הריב כמתיבס ה' סמךי כחולון לבי סורעל רעוט: אס יך תמדיס בחולו כלו שטמיס ו' תמדיס רוקן מוד לבית עושה סכר לעשות מין שר שסא תמחין חלסלס פון קר וכן קר ותפסד: מל סורעל - למה נקבא שס השכר סורעל: סוד נלה - ענה עושה שרי מתעשרין הימנה: ומללס חסדיס - יטל להא מלסע לגעיסו ולעשות דקדק ותסד: לא לבג בעול בעיול - כל דבר שערך לכבוש שטר עליו כגון מלס אהמה בעיול נבול כלומר עשין עממ הא לבגט ויש לו טורח: ו' מעוט רעוט - דרעט לוי נליוס זואל זואל: לא כחלרנה - טאס מעט הכנס לניקך כרלוס: א' תרבי כגט - כלומר אל תהא רגיל לעשות בית כפרהס כמקום מגולה: מאוס מעשה סהי - דוד וכן כעט: מאוס תמחין - סמכותו לו ממוקן: רוקן פניו - תלי

[ג'ל א"ל]

ג'ל ק"י פ"ג

ג'ל פ"ד

[כ"ס פ"ג]

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

עין משפט ר' מצוה

ולא תהי סמח - אל תהי סמח: רופא אסיף - רופא אסיף: ובטלוטו אלן חילן וסוסיסו דר טעמא: סוסיף - מאוס דהוא געוירוסת בקרחה מאליסו ומגביסו: ולא תיסקב דרי - גסיס שמה שחילן שחטענה עלך רעה: נסבי תלה - טאס חויעלענה העלויסע מגלה נך: פשוט בעילתא - הפשוט טערה: סלקת לאגרה שירוקך המווסט בול ידו עמך: לא תהי סמח - אל תהי סמח: לא תלמד לשחות סמחיס מפני שתקבע לטון וסמך ויהא לך שולקן חסור מעוט: לא לא תהא רגיל לשחות סמחיס כדמלך: (ג'ל' מג') - 'סילתו שקיני' דמעיל לאף קשק להא: לא תשורי נירלא - פסיעס נהס שטעלע מלור עוסיס': ולא תעקב כהא - אן ממש מאוס חולי: דמלסוסיסו אחריו אדויריסי קיימו - כלומר מתידין לגל והגל וחסון ויקפש מתן: אהרלא על כרעך זכיר זכין - בעוד החיל על גלעך כשכחת מן הדך מטר מה שחלפת לך מחסור ותקנה ותכיל: שרי כסך ופחה שקך - כלומר תקבל חמלה המעוט והנס כסך וחלי' פחה שפא וכן הטולה לנקות: קבא מלרעס ולא סירא מלרעס: לומר לך למוקס קרוב ולמסכך מעוט מלמסכך הריב כמתיבס ה' סמךי כחולון לבי סורעל רעוט: אס יך תמדיס בחולו כלו שטמיס ו' תמדיס רוקן מוד לבית עושה סכר לעשות מין שר שסא תמחין חלסלס פון קר וכן קר ותפסד: מל סורעל - למה נקבא שס השכר סורעל: סוד נלה - ענה עושה שרי מתעשרין הימנה: ומללס חסדיס - יטל להא מלסע לגעיסו ולעשות דקדק ותסד: לא לבג בעול בעיול - כל דבר שערך לכבוש שטר עליו כגון מלס אהמה בעיול נבול כלומר עשין עממ הא לבגט ויש לו טורח: ו' מעוט רעוט - דרעט לוי נליוס זואל זואל: לא כחלרנה - טאס מעט הכנס לניקך כרלוס: א' תרבי כגט - כלומר אל תהא רגיל לעשות בית כפרהס כמקום מגולה: מאוס מעשה סהי - דוד וכן כעט: מאוס תמחין - סמכותו לו ממוקן: רוקן פניו - תלי

[ג'ל א"ל]

ג'ל ק"י פ"ג

ג'ל פ"ד

[כ"ס פ"ג]

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

הרבות

etwas, das Abgestorbene, aus ihm. Aber dergleichen Ungenauigkeiten darf man der Traumarbeit nach anderen Erfahrungen wohl zutrauen. Dann hätte der Träumer den verstorbenen Vater mit dem getöteten und doch erhaltenen Zahn verdichtet, zu einer Einheit verschmolzen. Kein Wunder dann, daß im manifesten Traum etwas Sinnloses zustande kommt, denn es kann doch nicht alles auf den Vater passen, was vom Zahn gesagt wird. Wo wäre überhaupt das Tertium comparationis zwischen Zahn und Vater, welches diese Verdichtung ermöglicht?

Es muß aber doch wohl so sein, denn der Träumer fährt fort, es sei ihm bekannt, wenn man von einem ausgefallenen Zahn träumt, so bedeutet es, daß man ein Familienmitglied verlieren werde.⁴

Wir wissen, daß diese populäre Deutung unrichtig oder wenigstens nur in einem skurrilen Sinne richtig ist. Umsomehr wird es uns überraschen, das so angeschlagene Thema doch hinter den anderen Stücken des Traum Inhalts aufzufinden.

Ohne weitere Aufforderung beginnt nun der Träumer von der Krankheit und dem Tode des Vaters sowie von seinem Verhältnis zu ihm zu erzählen. Der Vater war lange krank, die Pflege und Behandlung des Kranken kostete ihn, den Sohn, viel Geld. Und doch war es ihm nie zuviel, er wurde nie ungeduldig, hatte nie den Wunsch, es möge doch schon zu Ende sein. Er rühmt sich echt jüdischer Pietät gegen den Vater, der strengen Befolgung des jüdischen Gesetzes. Fällt uns da nicht ein Widerspruch in den zum Traum gehörigen Gedanken auf? Er hatte Zahn und Vater identifiziert. Gegen den Zahn wollte er nach dem jüdischen Gesetz verfahren, welches das Urteil mit sich brachte, ihn auszureißen, wenn er Schmerz und Ärger bereite. Auch gegen den Vater wollte er nach der Vorschrift des Gesetzes verfahren sein, welches aber hier lautet, Aufwand und Ärger nicht zu achten, alles Schwere auf sich zu nehmen und keine feindliche Absicht gegen das Schmerz bereitende Objekt aufkommen zu lassen. Wäre die Übereinstimmung nicht weit zwingender, wenn er wirklich gegen den kranken Vater ähnliche Gefühle entwickelt hätte wie gegen den kranken Zahn, d.h. gewünscht hätte, ein baldiger Tod möge seiner überflüssigen, schmerzlichen und kostspieligen Existenz ein Ende setzen?

Ich zweifle nicht, daß dies wirklich seine Einstellung gegen den Vater während dessen langwieriger Krankheit war, und daß die prahlerischen Versicherungen seiner frommen Pietät dazu bestimmt sind, von diesen Erinnerungen abzulenken. Unter solchen Bedingungen pflegt der Todeswunsch gegen den Erzeuger rege zu werden und sich mit der Maske einer mitleidigen Erwägung wie: es wäre nur eine Erlösung für ihn, zu decken. Bemerken Sie aber wohl, daß wir hier in den latenten Traumgedanken selbst eine Schranke überschritten haben. Der erste Anteil derselben war gewiß nur zeitweilig, d.h. während der Traumbildung, unbewußt, die feindseligen Regungen gegen den Vater dürften aber dauernd unbewußt gewesen sein, vielleicht aus Kinderzeiten stammen und sich während der Krankheit des Vaters gelegentlich schüchtern und verkleidet ins Bewußtsein geschlichen haben. Mit noch größerer Sicherheit können wir dies von anderen latenten Gedanken behaupten, die unverkennbare Beiträge an den Traum Inhalt abgegeben haben. Von den feindseligen Regungen gegen den Vater ist ja nichts im Traum zu entdecken. Indem wir aber der Wurzel solcher Feindseligkeit gegen den Vater im Kinderleben nachforschen, erinnern wir uns, daß sich die Furcht vor dem Vater herstellt, weil dieser sich schon in frühesten Jahren der Sexualbetätigung des Knaben entgegensetzt, wie er es in der Regel im Alter nach der Pubertät aus sozialen Motiven wiederholen muß. Diese Beziehung zum Vater trifft auch für unseren Träumer zu; seiner Liebe zu ihm war genug Respekt und Angst beigemischt gewesen, die aus der Quelle der frühzeitigen Sexualeinschüchterung geflossen waren.

Aus dem Onaniekomplex erklären sich nun die weiteren Sätze des manifesten Traumes. *Er sieht schlecht aus* spielt zwar auf eine weitere Rede des Zahnarztes an, daß es schlecht aussieht, wenn man einen Zahn an dieser Stelle eingebüßt hat; es bezieht sich aber gleichzeitig auf das schlechte Aussehen, durch welches der junge Mann in der Pubertät seine übermäßige Sexualbetätigung verrät oder zu verraten fürchtet. Nicht ohne eigene Erleichterung hat der Träumer im manifesten Inhalt das schlechte Aussehen von sich weg auf den Vater geschoben, eine der Ihnen bekannten Umkehrungen der Traumarbeit. *Er lebt seitdem fort* deckt sich mit dem Wiederbelebungs Wunsch wie mit dem Verspre-

chen des Zahnarztes, daß der Zahn erhalten bleiben wird. Ganz raffiniert ist aber der Satz *„der Träumer tut alles, damit er (der Vater) es nicht merkt“*, darauf hergerichtet, uns zur Ergänzung zu verleiten, daß er gestorben ist. Die einzig sinnreiche Ergänzung ergibt sich aber wieder aus dem Onaniekomplex, wo es selbstverständlich ist, daß der Jüngling alles tut, um sein Sexualleben vor dem Vater zu verbergen. Erinnern Sie sich nun zum Schluß, daß wir die sogenannten Zahnreizträume stets auf Onanie und auf die gefürchtete Bestrafung für sie deuten mußten.

Sie sehen nun, wie dieser unverständliche Traum zustande gekommen ist. Durch die Herstellung einer sonderbaren und irreführenden Verdichtung, durch die Übergehung aller Gedanken aus der Mitte des latenten Gedankenganges, und durch die Schaffung von mehrdeutigen Ersatzbildungen für die tiefsten und zeitlich entlegensten dieser Gedanken.⁵

Eine Stelle dieser Traumanalyse von FREUD verdient einen Kommentar. Der Träumer berichtet u.a., er habe seinen schmerzenden Zahn nach der folgenden Vorschrift der jüdischen Lehre behandeln wollen: „Wenn dich dein Zahn ärgert, so reiße ihn aus!“ Freud rechnet mit diesem ihm mitgeteilten Gesetz, und er stellt mit Recht Widersprüche in den zum Traum gehörigen Gedanken fest. In Wirklichkeit ist die zitierte talmudische Sentenz auf den Kopf gestellt worden; im babylonischen Talmud (Traktat Pessachim 113a) rät ein Gelehrter namens Rav seinem Sohn, sich einen schmerzenden Zahn *nicht* ziehen zu lassen! Weil Freud diese Talmudstelle nicht kannte, war es ihm nicht möglich, die Fehlleistung als solche zu erkennen und zu interpretieren.

Der Träumer hat also in der Praxis nicht die im Talmud erwähnte ‘Vorschrift’ befolgt; der Schein seines frommen Verhaltens entsteht durch die Verdrehung des Gesetzes. In der Tat sind die Situationen beim kranken Zahn und beim kranken Vater recht ähnlich: In beiden gilt es, das Ärger nicht zu achten und keine

feindliche Absicht gegen das Schmerz bereitende Objekt aufkommen zu lassen. Und in beiden Fällen konnte der Träumer seinen Ansprüchen nicht gerecht werden; unterschiedlich ist lediglich die Art, wie er das Geschehene zu bewältigen suchte. Einmal wird die Tat eingestanden, aber die Norm verkehrt, im anderen Fall wird die Erfüllung des Gesetzes prahlerisch betont, um von der Erinnerung an die Normverletzung abzulenken: das sind zwei Formen, mit demselben Grundproblem fertig zu werden.

Durch dieses Traumbeispiel gewinnen wir übrigens ein vertieftes Verständnis für den Ausspruch von Rav. „Lasse dir keinen Zahn ziehen“ – das Beispiel ist übertragbar: Man muß sich klar machen, daß ein ‘direkter Angriff’ gegen das Störende mitunter nicht ratsam und sogar unangebracht ist.

Anmerkungen

¹) Justin MILLER, Interpretations of Freuds Jewishness, 1924 – 1974, in: Journal of the History of the Behavioral Sciences 17 (1981), 357 – 374. Siehe auch: Martin S. BERGMANN: Moses and the Evolution of Freud’s Jewish Identity, in: M. OSTOW (Hg.): Judaism and Psychoanalysis., New York 1982.

²) Brief an A.A. ROBACK v. 20. Feb. 1930, zitiert nach MILLER, op. cit., 361.

³) Siehe MILLER: op. cit., 371. Vgl. R.W. CLARK: S. Freud. Frankfurt 1981, 145 f.; M.H. SPERO: Judaism and Psychoanalysis, New York 1980, XIV; OSTOW: op. cit. 10.

⁴) Diese Deutung findet man im Talmud, Berachot 56a. Vgl. Schulchan-Aruch, Orach Chajim 288:5 und Biur Halacha zur Stelle. (Y.A.)

⁵) S. FREUD: Gesammelte Werke, Bd. 11, 191 – 194.

Dr. Yizhak Ahren
Psychologisches Institut II, Universität Köln,
Haedenkampstr. 2, D-5000 Köln 41